

Forfatter: Bang, Herman

Titel: JOSEF KAINZ

Citation: Bang, Herman: "JOSEF KAINZ", i Bang, Herman: *Værker i Mindeudgave*, Gyldendal, 1920-1921, s. 323. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-bang06val-shoot-workid84229.pdf> (tilgået 28. april 2024)

Anvendt udgave: Værker i Mindeudgave

JOSEF KAINZ

JOSEF KAINZ' Kunst har af alle Levende haft den stærkeste Indflydelse paa min egen Udvikling.

Den paavirkede og opflammede min Ungdom. Den beskæftigede mig uopholdeligt, medens jeg blev ældre. Paa sin Middagshøjde indesluttede dens Rigdom i "Hamlet" min egen Livsvidens ringere Sum.

Det er da til at forstaa, at denne Bog, i hvilken jeg har villet gemme Mindet om dem, der paa Scenen syntes mig min Livstids Største, i nogen Grad maa beherskes af Josef Kainz' Billede - eller Billederne af ham.

Thi det ene Billede af Kainz er sammensat af tre. Jeg tegnede i min Ungdom det første, det andet, da jeg var modnet til en nogenlunde Dom. Det sidste nu, hvor Josef Kainz i Hamlet samlede alt sit Væsen og >skænkede os det som i en gylden Skaal.

Det er tre Billeder, og de vil maaske dog glide sammen til et og det ene: Billedet af denne Ene, sig altid lige og bestandig nye, aldrig rastende, bestandig Kæmpende, Viljens Symbol og Styrkens Symbol og Svaghedens: Josef Kainz.

Den Stærkeste og den Svageste.

324

FØRSTE BILLEDE

I

Ein deutsches Herz von altem Schrot und Korn Bin ich gewöhnt an Edelmut und Liebe; Und wenn er mir in diesem Augenblick Wie die Antike starr entgegenkommt - Thut er mir leid und ich muss ihn bedauern.

(Heinrich von Kleist: Friedrich von Homburg).

Josef Kainz er den fødte Skuespiller.

Som det musikalske Instrument under Mesterens Hænder, saaledes bringer her Skuespillerens uendeligt sammensatte Middel, hele det menneskelige Legeme, os ufejlbarligt Bud om enhver af Sjælens Bevægelser. Stemmen var oprindeligt næppe stor, men enhver Følelse aflokter den den villedede Klang. Ansigtet er maaske uskønt, men Lidenskabens forskønner det, og dets Udtryk veksler lynsnart. Legemet er slankt og næsten for slankt, men det er tillige saa smidigt som en Damascenerklinges Staal.

Kainz har Tænkerens Blik, men hans Øjne flammer hedt under Romeos Elskovsglød; Munden er saa veg som et Barns og dog kan den stolt og fast formes om selvbevidste Ord; Stemmen, der saa gerne glider hen i en træt Tungindighed, kan finde en Metalklang som af krydsede Kaarder.

Hver Fiber adlyder hver Stemning.

Teknisk Fuldkommenhed sleb, allerede i den første Ungdom, denne Fremstillers Kunst til et lydefrit Spejl for en af de moderneste Aander paa det europæiske Theater.

Og denne helt moderne Kunstner skyer - det moderne Skuespil.

Han synes med Flid at undgaa det umiddelbare Udtryk for vor Aand, som de nye Skuespil byder os. Han foretrækker at indblæse klassiske Skikkelser en ny Aande, idet han skænker dem sin Sjæl. Han voldtager disse Skikkelser. Thi han tvinger dem ind under en 325 Aand, som er dem fremmed. Men, idet han voldtager dem, befrugter han dem - og nyt Liv fremgaar af det voldsomme Favntag.

Og Tilskuerne genfinder pludselig sig selv i de gamle Digtninge.

I et eneste Billede samler hele Indtrykket af Kainz' Kunst sig: Billedet af Romeo, hver Muskel spændt, hver Nerve lydig, Klingen draget - i Kamp mod Tybalt.

Viljen spænder sejrrikt denne Svaghed, og Romeos Veghed sejrer over Tybalts Styrke.

Dette Billede af den Svages Modstand mod Overmagten er selve Billedet af Josef Kainz og forbliver for altid uforglemmeligt.

Men betragt engang denne Romeo.

Hans Øjne har Hamlets tunge Blik. Den unge Montagues Stemme er mørk, som gemte den altid et Ekko af smertelige Ord. Og det unge Legeme er kun anspændt spændt - kraftigt aldrig. Hin Romeo, Renaissancens Barn, der strømmede over af en genfødt Slægts ubetvingelige Glød - ham giver Josef Kainz os ikke. Denne Montague er født i vort Hundredeaar og idag.

Vor Slægt er ikke baaren til den let vundne Lykke. Den har mistet sine Illusioner og den har endnu ikke lært at leve uden Illusioner. En kold Erfaring om en kold Verden nærmer sig altfor tidligt vore tyve Aar. Vore Fædre afmejede uden Skaansel Forhaabningernes grønnende Marker; Efteraarets Stubagre efterlod de os. De gamle Gudebilleder styrtede i Grus, ormædte af de ældre Slægters Tvivl, og vi er endnu ikke naaede saa langt, at vi mægter at flamme for de nye Guder, de nye og de altfor strenge: Arbejdet og Kampen.

Livet paatvinger os tidligt sin isnende Visdom:

En mod alle - alle mod den Ene.

Besejr altsaa Livet og, for at kunne sejre, arbejd.

Eller glem idetmindste Livets Smerte og, for at kunne glemme, arbejd.

Arbejd, uden at ophøre.

326

Mens det moderne Menneske arbejder, lærer han at maale og at veje sin egen Kraft. Han tager stolt al sin Formaaen i Besiddelse og han vinder den hele Bevidsthed om sin egen Aand og om sig selv.

Og sig selv bevidst, fordobler han sin Modstand mod Livets Lidelse.

Denne Følelse af Overlegenhed skænker Josef Kainz' Kunst dens mest afgørende Stempel. Det er den stærke Bevidsthed om hans egen klare Aand, der giver hans Skikkelser deres Racepræg og som væbner dem til en Modstand, der bunder i deres Selvfølelse. Hans Kunst genspejler dette i en Række af de skønneste Billeder: Romeo foran Tybalt, Friedrich af Homburg overfor Kurfyrsten, Ferdinand foran Præsidenten.

Josef Kainz fordrer Styrke af sig selv, ti *noblesse oblige*. Men han véd ogsaa, hvad det koster at være stærk, og derfor er hans Sind rigt paa Medlidenhed og Medfølelse. Det er denne Medfølelse, som gør hans Stemme saa mild og bedrøvet hver Gang, han skal tolke Hengivenhed og Venskab. Venskab fandt vel aldrig paa Scenen saa skønt et Udtryk som hos denne Don Carlos.

Og siden er Smerten ved Posas Lig det unge Genis yderste Prøve. Ord mægter ikke at beskrive dette Smertens underfulde Raseri. Medens Munden udstøder sine Klager, skælver Carlos' Legeme konvulsivisk, som skulde det sprænges under Sjælens Vrede og Ve. Og halvkvælte, som Skrig fra en sammensnøret Hals, stiger Forbandelserne fra hans fortrukne og sitrende Læber.

Med genial Energi synes han at sønderslide sine egne Midler og overvælde os just ved at knuse hvert et Sandskorn af sin egen Kraft Knækket mægter han ikke mer at bære Smertens Byrde. Overvældet, med et sidste Suk, styrter Carlos, livløs, ned over Posas Lig - selv saa død som den døde Ven.

Denne Fortvivlelse, denne Opgivelse af al Modstand er den anden Side af Josef Kainz' kunstneriske Personlighed.

327

Ogsaa her er han i nær Slægt med sit Kuld og sin Tid.

Denne Slægts Styrke er jo kun den anspændte Viljes anstrengte Nervekraft. De altid ophidsede Sjæle kender kun altfor vel den indre Nedslagenhed og Udmattelsen, hvor alt slappes. I Hjerterne bløder den utilfredsstillede Længsel som hundrede Saar, og den moralske Svaghed, som vi bekæmper, er ikke overvunden, den har blot gemt sig, krøben ind i en Krog af vor Sjæl, hvor den lurker og venter.

Og den vælger sig for at bryde frem netop det afgørende Øjeblik i vort Liv - naar vi elsker.

Derfor spiller Josef Kainz den hjælpeløse Elsker, om hvilken en Iwan Turgénjew skrev.

"Vi forestiller os," skriver den russiske Digter et Sted, " Kærligheden helt forkert. Kun med én Ting kan den lignede: den er en Kolera."

Kærlighed en Kolera, en vild Epidemi, en Pest, Menneskehedens Svøbe.

Og Turgénjew siger os ogsaa, hvorfor Kærligheden blev en Pest. Den bliver det, fordi vi er svage: "Som en Grib skyder Elskoven ned over vore Sjæles hemmelige Svaghed, udsuger vort Blod og - lader os ligge ved Vejkanten."

Netop saaledes opfatter Josef Kainz Kærligheden.

Han spiller den som en Sygdom, der raser mellem Hjælpeløse. Dens Udbrud er en Feber. Den tænder og fortærer alle Sanser.

I Feber og Forvildelse finder den Kainz'ske Elsker alle de forvirrede og berusende Kærtegn, med hvilke han voldeligt overvælder den Elskede. Han indhyller hende i sin Febers hede Glød, hans Favntag og hans Brand udgløder hendes Sjæl.

Hans Elskov er Elskovs Raseri.

Ingen Tilskuerkreds i Verden vilde taale denne Legemernes Tøjlesløshed, hvis ikke Brandens Skønhed forsonede med Sanselighedens Brutalitet.

328

Saaledes er Sygdommens ydre Tegn, og just det saare og syge Sted i Sjælen ^r angrebet af Sygdommen.

Derfor er Modstand umulig. Den, som var af Staal og en Helt foran Tybalts Sværd, bliver i Heros Skød til en viljeløs Dreng. Saadan omskaber og betvinger Elskoven sit Bytte.

Og denne haabløse Eiskovsfeber fylder snart hele den Syges Liv.

Carlos er Prinsessen af Eboli saa nær, og hun er saa skøn. Og dog ser han hende ikke, véd ikke om hende, sanser hende ikke. Hans Øjne ser kun, stirrer kun mod det ene, skæbnesvangre Billede, Billedet i alle hans Tanker: Dronningens, hans Moders. Hende elsker han. Hende ser han og intet mer i Verden. Hende elsker han - og dør.

Josef Kainz gennemfører sin Opfattelse af Elskoven til den sidste Trevl. Shakespeare vilde sikkert gnide sine Øjne, om han saá denne Romeo. Vi, en Kainz' Samtidige, forstaar ham

To Ting afslører helt et Menneske:

Elskoven og Døden.

Josef Kainz lader ofte sine Helte dø med et Smil - et halvt træt, halvt lykkeligt Smil. Lykkelige forla-. der de et Liv, som er saa tomt. Stoisk rolige opsøger de det Ukendte.

Men Kainz' Opfattelse af Døden virker dog andetsteds dybere.

Det er i Oprinnet, hvor Friedrich af Homburg anraaber Kurfyrstinden om Naade.

Her slynger Kainz hele et moderne Menneskes hvide og sanseløse Dødsangst ud over vore forfærdede Hoveder. Det er ikke Skafottet og det er ikke Kisten, som har vist sig for Friedrich af Homburgs Øjne. Det er selve det store Intet, som staar for den dødsviiede Pessimists Sjæl. Ophøret af alt Liv er Sindets Forfærdelse for denne endnu Levende.

329

Men de Bedste overvinder Forfærdelsen. Naar Æren byder det, tier Rædslen.

Og vi genfinder al Josef Kainz' stolte Selvfølelse i Prinsens Ord:

"Han kan handle som han vil.

Mig sømmer det at handle som jeg skal."

Denne ganske realistiske Kunst, som kommer til os hyllet i Romantikkens Klædebon, griber os til Sjælens

Rødder, fordi den synes at have gættet selve vort Væsens Bund.

Men dens Hemmelighed er denne ene: dette Menneske, skjult bag en Kunsts Maske, har ikke beluret os - han har levet som vi.

Den Dag, hvor Josef Kainz opsøger de moderne Værker, hvor hans egen Aand umiddelbart lever, vil han virkeliggøre Friedrichs af Homburgs Drøm og fæste Verdensryets gyldne Krans fast om sin Pande.

ANDET BILLEDE

I

I en Kreds af Kunstnere og Literater deklamerede Josef Kainz paa sit første københavnske Opholds sidste Aften tre Digte. Det var Ernst v. Wildenbruchs "Hexenlied", "Dykkeren" og "Kampen med Dragen". Man véd ingen Digte, han kunde vælge, der til Afsked saaledes gav Summen af hans Kunst og hans Væsen - som just disse tre.

"Hexenlied" er Digtet om en gammel Munk, Djævlens besætter i hans sidste Stund. For Skrifte hvisker han Ord i Brynde, for Salmer om Bod synger han Sange om Synd. Abbeden lader Klokkerne ringe. Abbeden lader Brødrene bede. Forgæves er Klokker som 330 Bønner. Den stiger, den stiger kun, den Døendes Pris af den vilde, den fagre Synd.

Den fylder alle Klosterets Gange; den bortskyller Bod som Bønner; og den raser selv i Klokkernes Klemten - den althærgende Kærligheds Sang.

Dette er Josef Kainz' hele oprindelige Opfattelse af Kærligheden, hvis Flamme, en Gang tændte, slaar sammen om det hele menneskelige Væsen; om Sjæl og Sans, Planer, Forsæt og Fornuft, om Dyd og Vilje, om et Livs Resultater, om Tro og Tanke - alt brænder den ud og skyller hen derover, fylder ene og helt den Redningsløse og Lykkelige.

"Kampen med Dragen" og "Dykkeren" giver hans Væsens og Fremstillingsomraades anden Side. Hans hele kunstneriske Liv var én Kamp mod den Drage: Tradition. Man tror paa, at denne Energis lynende Sværd nedlægger Uhyret. I Josef Kainz' Mund lyder Skildringen af "Dragekampen" som en Oplevelse, og Sangen om "Dykkeren" bliver en Fortælling fra hans eget Liv.

II.

For tysk-østrigsk Theaterungdom er Grillparzer og Hebbel det daglige Brød. For disse Attenaarige er Schiller kold og hans Ord "alt for menneskelige". De, hvis hede Blod er blandet med Slovakere, Kroater og med Zigeunerer, drives mod Grillparzers uhyre Billeder og den Hebbelske Ubændighed. Grillparzers Pegasus er Gangeren for dem. Dens Vej er Himmelrummet og alle Kloder. Op under dens Hov hvirvler Stjerner og Sand.

I denne Vildhed løber østrigsk Theaterblod sig træt. Dets Ild udlader sig i disse yderste Ord, og selve Voldsomheden befrier.

Josef Kainz er som Personifikationen af denne tysktalende Ungdom født paa Zigeunerlandets Grænser. Hans unge Raseri har paa Sulkowsky-Theatret, hvor han 331 første Gang som Sekstenaarig sprang op paa Scenen, strakt alle Lemmer i Grillparzersk Tragik. Her, hvor Skæbner og Smerter har overnaturlig Størrelse, var der endelig Tumbleplads for ham, hvis Tanker famlede om Udtryk for det Gigantiske.

Naar han læste eller selv raabte sig træt i disse Tragedier, har de som læsket hans utaalmodige Ungdom. Men saá han dem paa de "rigtige" og store Theatre, genkendte han dem ikke. Det var ikke hans

Tragedier mere. Det var kun klassiske Forestillinger.

Wien bød den unge Kainz to Arter af tragisk Fremstilling.

Ved Gæstespil og paa Forstadsscener saá han uskrømtet hele den pompøse Stils Tragedie. De brede Midler skal illustrere store Følelser, og Deklamation og "Pose" er Stilens Akser. Røstforbruget betegner Maalet af Lidenskab og "Posen"s Storladenhed Dybden af Affekten.

Flaget, hvorunder der sejles, er Skønhed, og det værnende Skjold er Traditionen.

Men Ordet Tradition har ikke haft noget helligt for den unge Kainz' revolutionære Sind. Med tusind Spørgsmaal har han bestormet denne Unatur, der opslugte Værker, som han elskede. Med tusind "Hvorfor" har han sønderskudt den Stil, der underkuede Menneskeligheden.

Fra Fremstillingen er han vendt tilbage til Værkerne. Og forgæves har han søgt Grunde, der kunde retfærdiggøre en Forvrængning, som gjorde ham hans Yndlingsværker ukendelige. Hans unge Hast har stormet gennem Versene, og han har søgt om Personernes Handlinger og Nerverne i deres Følelser. Hvad indeholdt disse Dramer - Romeos Haab og Begær, Mortimers Begejstring og Tro, Carlos Venskabstrang, Karl Moors Frihedsbegær og Had, Prinsens Attraa og Lyst, Ferdinands Trods, Homburgs Dødsens-Angst? Var det da andet, end hvad der sydede ham selv i Hjernen, i Hjertet og Blodet? Var de da ikke, Romeo, Prinsen, 332 Homburg, Mortimer, Carlos, Karl Moor, Leander, Ferdinand netop fuldt ud Mennesker som han?

Han har spurgt med det oprørske Ungdomssinds Voldsomhed. Men alt har i Wien gennet hans Spørgsmaal tilbage. Ogsaa selve det fredlyste Burgtheater.

Thi heller ikke dér genfandt han sine Dramer.

Det høje Burg havde sin egen tragiske Spilleart. Det havde afdæmpet Deklamationens Tragedie og smagfuldt mildnet de brede Gestus' Fynd. Det havde forringet den ydre Unatur og kneblet Skrigene, men det havde ikke øget det indre Liv, og de store Følelser størknede i den dannede Recitations alt for træge Strøm.

Den unge Kainz følte sig om muligt endnu mere fremmed overfor al denne Dæmpethed end midt i hint Forstadsscenernes tomme Bulder. Der, paa Forstadstheatrene var i det mindste Støj. Og mindst af alt sniger sig disse Følelser frem paa Filt, og den Paradekaarde, en Krastel, en Robert, en Sonnenthal førte i glacébehandskede Hænder, var ikke tragiske Skæbners rammende Dolk.

Burgtheatret undgik kun det Latterlige for at strande paa det Kedsommelige. Her maa Dæmpethed blive det sidste af det sidste.

Den - har Kainz sagt til sig selv - der virkelig stiller sig Ansigt til Ansigt med Tragedierne, faar Kinderne brændt af deres tøjlesløse Ild. Deres Følelser er Voldsomhed, deres Skæbner det yderste Fald. Deres Liv er Livets Potens.

Nu vel, da: for at spille dem - føl som de. Giv Dig helt, giv Dig hensynsløst, giv Dig potenseret hen. Gør disse Helte til Mennesker ved at skænke dem alt, hvad der er af Menneskelighed og Menneskeligt i Dig selv.

Sæt alt til Side for i deres Kærlighed, Had, Trods, Bønner, Fortvivelse, Haab, sidste Jammer, Dødsfrygt, Længsel, Adskillelises-Nød - at give Potensen af det, Du føler. Bryd Dig om intet andet end om fuldt at 333 gengive Følelserne, som er deres og dine, og Du vil sejre - hvis Du er deres Følelsers Ligemand.

Følelsesstyrken er her Evnernes Maal.

Naar Maalet var dette, kunde Josef Kainz haabe - der hvor han paa de skønne og store Midlers Theater maatte plat fortvivle. Thi paa det skønne Theater maatte han forsage, overfor Deklamationstragediens brede Helte blev hans Drengeskrop til Spot.

Men dér, hvor det gjaldt om at arbejde sig frem til i og gennem Mestrenes stærke Værker at naa det fulde Udtryk for og det hele Billede af sig selv - dér turde Josef Kainz have Haab.

- - - Saa sprang han da dristig op paa det store Theater, og han brød som en Vovehals ind, for ved sin Sjæls Ild at sætte Fædrenes gamle Skuespil i Brand.

III.

Han vilde kun ét: Sandheden. Han tror, at kun ét eneste virker overbevisende: den fulde Ægthed. Han vil sige sig løs fra al Tradition for kun at gengive ét: sin Følelse.

Men mod hans Vilje hændte det stundom, at han blev hængende i Traditionen.

Det kunde ske, at Omgivelserne smittede ham, og denne Smitte af det Traditionelle blev det ene af de to modsatte Onder, hen mod hvilke Omgivelserne kunde føre ham.

Han kunde fanges ind af Traditionsspillet's Tone, og han reves med af dets Aktion.

Det andet Onde er, at han under Kampen med sine Medspillende - overdriver sin egen Art. Det er letforstaaeligt, at det kan gaa saaledes.

Af al Magt forsøgte han at drive de Højtdeklamerende, der omgav ham, ind i sin Tone og Aktion. Han gjorde Modsætningen urimelig og gabende for at tvinge dem. Hans Jævnhed blev Ligeegyldighed, hans Replik's Oprigtighed steg til Brutalitet - og han betvang dem ikke.

Tværtimod - de andre begyndte paa deres Side kun at kæmpe som han. De bredgjorde deres Deklamation, udvidede deres Stemmeforbrug, forstørrede deres Apparat for paa deres Side at tvinge ham til én stærk Tone, ét højt Svar, én bred Gestus som Svar paa deres. Og de fik intet Svar.

To Yderligheder kæmpede sig bare træet, indtil Scenen var omme

IV

Men Kampen med Omgivelserne var ikke Josef Kainz' eneste. Han laa tillige i Strid med Værkerne og Rollerne selv. Og ogsaa denne Strid gav to Udslag.

Kainz forblev i det klassiske Repertoire, fordi det har Følelsesstyrke fælles med ham selvf. Desuden er han Sydlænder, der maa give alle sine Følelser strømmende Luft. Han trænger til Grillparzersk og Schillersk Ordrigdom for at udlade sig med Raseriets Fynd.

Men hvor meget der end binder ham til det klassiske Repertoire, er og bliver det dog Barn af en anden Tid end han. Dets Enkeltudtryk, dets Ord er ikke hans. Før han faar gjort disse Vers og Sætninger til sine, bereder de ham en uendelig Kamp, i hvilken han ikke altid bliver Sejrherr - saa meget mindre som alle hans Theater-Erindringer, de Tonefald af andre Fremstillere, som hans Øje gemmer, Deklamations-Melodien, han fra Barn har indsuget, lokker og forfører ham.

Saa ofrer han undertiden atter til Traditionen, og han gør det saa meget undskyldeligere, som der findes mangfoldige Steder hos den Lyriker paa Scenen, der hed Schiller - der synes at maatte deklameres, der paatvinger os Melodiens søde Tonefald, og som besnærer os til at aande Vellyd ud over de klingende Vers.

Naar man ikke lader sig forføre, er det desuden ofte saa utaknemmeligt.

335

Mortimer i "Maria Stuart" gav et Bevis derpaa. Den første Scenes Fortælling om Ungdommen, Rejsen til Rom, er en af Deklamationskunstens skønneste. En stor Deklamators Røst bygger Peterskirken op for vore Øjne, mens vi lytter, og vi ser "højest over alle - Paven paa sin hellige Stol". Fortællingen virker som en Arie, men dens Musik er malende og skøn.

Josef Kainz river de skønne Ord ned til sig - ind i Situationen, i Dronningens Fængsel, hvor hver Dør har en Lurer, hver Væg kan gemme en Fjende, og hvor han fortæller Mortimers Ungdomshistorie dæmpet, hartad hviskende, sky og i Hast

Af Mortimer blev alt ægte, men Versene, der bærer Schillers Syner - faldt paa en Maade virkningsløst til Jorden.

Og i en evig Kamp kan selv den modigste undertiden trættes.

Saa griber ogsaa Kainz hastig efter Udtrykkets nemme Skønhed, som er let tilfals. Der var rundtom - - særlig i "Røverne" - Øjeblikke nok, hvor han gjorde det: fulgte Ordenes Sirenelyd og "sang"

Men oftere ses en anden Virkning af Kainz' Strid med Rollerne. Ofte fortvivler han under vanmægtige Forsøg paa at lægge disse med Stjerner og Blomster opstoppede Tirader tilrette for sin Følelse, og som i et Anfald af Forbitrelse slynger han disse Avner af Vers fra sig, hvirvlende dem op som det Støv, de er - i rasende Fart. Han ligesom fejler deres Dumheder ud af Dramaet, mens han stormer videre

Dette intetbetonende Væddespil med Respirationen og Lungers Evner blev de tyske konservative Kritikers yderste Forargelse.

V

Gennem al denne Strid maa Kainz hugge sig Fod for Fod for at naa sit Maal: at gøre disse Dramer til sit Liv.
336

At se hans Fejl er let. Men lærerigere er det helt at forstaa, hvorledes han Skridt for Skridt er naaet stadig videre i sin Kamp. En Art kronologisk Oversigt over hans Roller vil vise det.

Josef Kainz' to berømteste Roller er tillige hans ældste. Han spillede Romeo og Carlos allerede i Meiningen og i München i Gennembruddets første Tid - i de Dage, hvor Kong Ludvig, der drømte om Schillers Genfødsel, lykkelig hilste hans ungdomshede Rasen som en Forjættelse - og de er uden Ophør forblevet Kainz' Repertoirepartier siden. Han er derfor aldrig kommen til Ro overfor disse Roller, og han har aldrig kunnet begynde deres Arbejde forfra. Han har ikke faaet Tid til at rive dem løs i kunstnerisk Nyskabelse fra den Periode, som skabte dem, og de er, midt under hans Udvikling, forblevet staaende som Overleveringer fra en tilbagelagt kunstnerisk Fase.

De bærer som ingen af hans andre Roller Præg af hans Væsens Ild. De spilles med knyttede Hænder. Voldsomt betager paa lykkelige Aftner Carlos' og Romeos Jammer.

Men Rollerne er forblevet inégale. Virkningerne er ofte raat tilhugne, og Voldsomheden virker som Brutalitet. Endnu forraader Spillet Krampagtighed alle Forsøgets Anstrengelser, og som en forgæves Modstridig falder Kainz til Tider med en egen Hvinen ind i en Deklamation, hvis Lænker han ikke kan bryde.

Meget fastere er Ferdinand.

Ogsaa den er en af Kainz' tidligste Roller. Men den har oftere hvilet, og Skuespillets borgerlige Ramme har hos alle Fremstillere tvunget Tonen ned. Saaledes som jeg har set Rollen i Tyskland, var den nærmest et Overgangsled i Kunstnerens Produktion, hvor "Røverne" for første Gang bærer Vidne om den hele revolutionære Besiddelsestagen af en klassisk Storfigur.

Karl Moor er af alle Roller Deklamationens fasteste Borg. Dette Parti idetmindste maa deklameres. At fylde denne Himmelstorm med Stemme gør paa Halvvejen 337 alle første Helte hæse. Men for at fylde dette "Unicum" med Liv maatte man være - et Geni. Af gode Grunde har derfor i et Hundrekaar tusind Fremstillere indskrænket sig til at forsyne Karl Moor med Røst - indtil man, selv paa de første Theatre, for Alvor troede, at her var Lunger i Virkeligheden det ene Fornødne.

Josef Kainz forsøgte sig første Gang i Rollen i Prag. Han stolede i dette største Stormløb mod Traditionen paa det østrigske Publikums uforlignelige Finfølelse og Modtagelighed - og han sejrede. Og dog fik han ikke Mod til at gentage Rollen, før han næste Gang var udenfor Tyskland - i København.

Han sejrede her til Jubel.

Der var Pletter i Rollen. Nogen theatermæssig Plastik - ved Siden af al den Legemets skønne Udtrykskunst, som Stund efter Stund minder om de fuldkomne Værker af en Paul Dubois - nogle Sceners stærke Stænk af Deklamation. Men aldrig er med uimodstaaeligere Energi en Rolle bragt til Samliv med Kunstnerens inderste Egenskaber end her sket

For at alle kunde maale, hvilket Kæmpeværk der er fuldført ved at genskabe Karl Moor i det Schillerske Billede som Talerør for den levende Ungdoms Trods, Revolutionstrang og Tvivl, kunde jeg mer end ønske, at det var mig muligt at give blot en ringe Forestilling om den Dykkeruniform af Unatur, Deklamationsfærdighed, Theatermæssighed og Dumhed, hvori et Hundrekaars Fremstillers Uformuenhed, Efterlignelsestrang, Effektsyge og Personløshed har indspændt Karl Moor. Men det er mig umuligt at give en saadan Forestilling.

Karl Moor er af alle Kainz'ske Ydelser den indholdsrigeste, men i Formen har den endnu Ruhed. Den Ro, under hvilken Rollens Helhed stiger ganske frem af bevægede Enkeltheder, var endnu ikke vunden.

Den Klarhed lyste først over Mortimer.

Her gav Kainz os for første Gang ikke blot gribende men løsrevne Ytringer af sydende menneskeligt Liv, 338 men tillige Billedet af ét Menneskeliv - Mortimers. Her fravristede han ikke med voldsom Haand Traditionen en Scene eller et Oprin. I Ro udmejslede han hele sin Tankes Billede.

Her havde han til Raadighed hele sin Modenhed og kunstneriske Sikkerhed.

I syv Aar havde han ikke spillet Mortimer. Det gamle Billede havde tabt sin Magt over ham, og de gamle Tonefald var hendøende i hans Øre. Han kunde skabe som fra nyt.

Og Josef Kainz har naaet sit Maal; at fylde Rollerne med sig selv.

Sig selv.

Lad os da nu se, hvem han er.

VI

Der er talt adskilligt om Josef Kainz' Masker. Man vilde genkende ikke blot Schiller men ogsaa baade Marat og Danton. Kainz har næppe tænkt hverken paa Danton eller Marat. Han ligner af Revolutionstidens Mænd ingen og alle. Hvad man finder hos ham, er kun den store Familielighed mellem ham og Mændene, der var Oprørere som han.

Thi Kainz er af Oprørets Blod og af deres Race, hvis Liv er Storm mod Himmel og Jord.

Den Storm spiller han som Ferdinand og Karl Moor.

Karl Moor er - véd vi - blevet en Tvivler om Gud og en Hader af Samfundet.

Kainz hager sig i hans Tvivl. Men han giver denne Tvivl sin egen Tvivls Farve - en sær og egen Farve. Som Karl hos ham tvivler og raser, gør i Oprørstid Folket Oprør mod Gud, paa hvem deres Barndom troede. Folkets unge Grublere, hvis stumpe Tanke Dag for Dag forløfter sig, fortvivlet, paa den enfoldige Vantros uløselige Spørgsmaal; hvis Fornægtelse er Renegatens Fanatisme og Angst; hvis Forhaanelse flænger 339 Himlen, mens de skælver for det Lyn, som straffende vil bryde frem af dens Skyer; hvis Benægtelse er Paakaldelse, den elendige Paakaldelse: at de dog maatte se ham, den mægtige, den straffende og forfærdelige Gud, se ham og dø - - hvis han er.

De Vantro spiller Kainz. Hans Karl Moor krydser Klinge som fortvivlet med den Gud, han fornægter. Og for at fravriste den Stumme et Svar kunde han jage ham sit Sværd gennem Skyerne.

Saadanne Tvivlere lever i bestandig Samtale med den Gud, paa hvem de ikke tror; og ingensinde kom netop sandere Ord over Kainz' Læber, end naar de hastige Spørgsmaal til Gud pludselig brød frem af hans utaalmodige Sjæl.

"Giebt es denn einen Gott," skreg han altid paany; Tvivl omkredser bestandig hans Tvivl.

Det er den unge Wienerdrengs Helgener, som sidder gemt i Krogene i hans Sjæl og stirrer Mandens Overbevisning syg med deres maledede Øjne. Karl Moor er en Vantro med Wienerdrengens Vantro.

... Men hvor meget vor Tvivl end spørger, Himlen giver intet Svar. Den forbliver stum over en Verden fuld af Jammer.

Den Verden, hvor Dyden dør og Broder er Forræder mod Broder. Hvor Skændselen sidder i Højsæde med sin Livvagt af Løgner, og Sønnekærligheden dør i Armene paa Havesygen.

Paa en saadan Verden ser rolig han, de kalder Gud. Men et saadant Samfund gør af Kainz' Karl Moor en Røver. Han vil omstyrte, hvad han hader, nedbryde de Skændselsfulde, ramme de Foragtelige, myrde de Hyklende - tilintetgøre de Elendige. Han vil.

Han vil, thi i ham luer den Bedragnes Harmen. Han har jo troet den som et Barn saa vel, den Verden, han nu vil tugte.

Selv frimodig har han troet Verden aaben som han, selv ædel har han troet Menneskene ædle og højsindede. Han har troet sin Fader, han har troet paa sin 340 Broder, som Kainz' Friedrich af Homburg tror paa Kurfyrsten:

Hohenzolleren, Friedrichs Ven, kommer til ham i Fængslet. Han vil forberede Friedrich, melde ham, at hans Dom er fældet, at Kurfyrsten har dødsdømt ham.

Men Hohenzolleren kan ikke faa sagt det - thi Homburg tror ham ikke, ler kun ad selve Muligheden for en Dødsdom: Var da en Dødsdom ikke uretfærdig? spørger han. Hvordan kan Du saa tale derom? Kurfyrsten kan ikke dømme uretfærdigt.

- Men om nu dog saa var? siger Hohenzolleren.

- Det kan ikke være.

- Men hvoraf véd du det? spørger Vennen.

- Véd? Véd? svarer da Josef Kainz' Homburg utaalmodigt, og efter en Pause siger han fuldkomment afgørende og som et ugendriveligt Bevis:

- Ich fühl' es so.

Ordene blev sagte kun halvhøjt, simpelt uden Spræl, og de rummede i et Par Lyd hele en nobel Sjæls noble Tyrketro paa, at andre maa være højsindede som han.

Og saaledes har Kainz' Karl troet paa sin Fader, og Carlos, Infanten, paa Filip. Og som de troede dem, har de troet paa Menneskene.

Karl Moor har været som Carlos var, der ved Højskolen just blev Posas Ven og Lærling; skønnere har ingen drømt om en gylden Tid for den gyldne Verden end Infanten og Karl Moor, og fastere troede Ingen paa den Menneskehed, de vilde gøre lykkelig.

Men en Dag tog Filip, hans Fader, Elisabeth, hans Brud, der var ham "lovet foran Verdens Aasyn af to store Troner" - og Carlos blev "sky og kold". En Sommerdag faar Karl Moor hint Brev, som Franz har skrevet - og den brustne Tro paa de Bedste bliver Oprørerens Harmen mod alle de Elendige.

Paa Gud har Kainz' Karl troet, og nu hader han ham, som Renegaten hader, mens han endnu frygter. Menneskene har han elsket, og nu hader han dem som den 341 forraadte Idealist hader dem, der omstyrkede hans Billedstøtter.

For Øjnene af denne Karl, der bryder ud i de bøhmiske Skove, flimrer Revolutionens "Ocean af Blod". Hans Sjæls Harmen er slaaet ud i Desperationens Lue:

- Afsted, afsted til Bøhmen.

Karl Moor - den bedragne - er blevet en af de store Ødelæggere.

VII.

Hans Sjæls Utaalmodighed har ladet ham fødes dertil i en Verden, han er kommen til at foragte.

Utaalmodigheden er Tidssygdhed. Født af rappere Samfærdsel, af den hastigere Meddelelse, af den tusindfoldige Idé-Udvekslen, af den strengere Livskamp, af den bitre Nydelsestrang, af Tempoet for Elektriciteten og Dampen - er Utaalmodighedssygen blevet endnu ilfærdigere end det ilfærdige Liv, som har skabt den. Den iler forud for alle Planer og al Fuldendelse, forud for enhver Nydelse. Den vil naa alt og paa samme Tid. Og den slynger os fra krampagtigt at ville til at opgive sløvt.

Den er Moder til vore Kunstscoler. Det er den, der klynger Skribenter og Malere til det evige Kors: at ville gribe selve det Ilende og at fæstne Bevægelsen. Den har født vor Stil, hvis evige Svingning er Spændthed og Slappelse. Den dirrer i selve Sprogene, hvis Perioder bliver kortere og ligesom forpustede.

Den lever i os og om os.

Den øges Dag for Dag ved Samfunds-Modsætningerne, som vi ser uden at kunne forsone dem; ved vor Videns Stigen, der vokser og vokser og dog giver Stene for Brød uden at magte Forklaring af det Uendelige; ved Nydelsernes Øgen, der kun uddyber Tomheden, formerer Lidelsen og gør vor Lede altid ny og uovervindelig - alting øger vor Utaalmodighed, der har Feberens Væsen, som opflammer og fortærer.

342

I Kunsten træffer vi de Utaalmodige overalt. Men paa Scenen hedder Utaalmodigheden Josef Kainz: Han er i sig selv hele Billedet af den.

Hans Nerver dirrer deraf. Hans Ord har Hast deraf. Deraf faar Blikket Lyn, og Hænderne knyttes deraf. Hans Tale faar deraf sin ulige Flugt.

Utaalmodigheden rider ham som en Mare, og den piner ham som en Heks. Den kribler ham bestandig i Kroppen, og den lader ham skære Tænder ad en summende Flue, mens den, pludselig opgivende alt, hvad Modstand er, og formet om til sin Modsætning, Sløvhed, paa den anden Side lader ham rolig bides ihjel af Hvepser.

Utaalmodigheden er hans Rollers Sjæl. Den er hans Geni. I den findes den uophørlige Kilde til hans tragiske Furore. Med denne moderne Følelse gyder han det nye Liv i de gamle Dramer.

Hvad der vækker hans Raseri kan være ubegribelig lidt, fordi Smerteindtrykkene for disse Sjæle, der er blevet saa følsomme, er tusindfoldige og uberegnelige.

Jeg husker fra "Narciss" et sært Eksempel. Narciss er, tror jeg, spærret inde eller skal blot vente. Vente et Bud i en god Stue, foran -en varm Ovn. Sligt maatte kunne bæres - hvis ikke Venten mest af alt var denne skælvende Taalmodsmangel imod.

Nu sitrer Kainz efterhaanden af Raseri, han maaler Gulvet, han tér sig som et Dyr i Fængsel, han skriger sit:

- "Jeg keder mig" med hele en nervøs og pint Sjæls yderste Ophidselse og - forbløffer den, som ikke husker, at denne Ventende er Kainz

Man maa vel ogsaa indrømme, at naar Tidens Utaalmodighed en Gang sidder just en Skuespiller i Blodet, skal selve hans Kunst nok give den Næring som ingen anden.

Vi andre arbejder dog med Naturen selv og vore egne Øjnes Syn. Skuespillerens Stof er Rollen og en Fremmeds Værk. Med hvor mange Særheder skal man ikke her forsone sig, hvor mange Ruheder skal man ikke afslibe, med hvor mange Uensartetheder ikke komme overens - før den store Enhed er skabt, i hvilken to skal smelte sammen: Rollen og Fremstilleren

Kainz gav os i "Narciss" et Glimt af sin Rolletilegnelses Art.

Der er Prøve paa Komedien i Komedien, og Narciss lærer sin Rolle. Kainz fløj til det yderste forbitret gennem en Flom af Ord, som ingen Genklang gav i hans egen Sjæl, han jog Dumhederne til Side, til han endelig traf en Sætning, der ramte ham, og saa med .Dyrets Klo slog ned derom - med dens begærlige Hunger, hvem man længe gav Smuld for Brød.

Forbitrelse er den Sindstilstand, hvori Kainz hensættes af sine Roller. Han betvinger dem i forbitret Utaalmodighed.

..... Naar da denne altid paany nærede Utaalmodighed endelig driver et Geni til Oprør; naar et genialt Menneske maa støde sine Bønners Pande mod Karl Moors tomme Himmel og maa mætte sine Øjne med en Verdens Hykleri, hvor en Franz er Herre i Kraft af sine Misgerninger - da genfødes i hans Kunst "Røverne" til et Revolutionens Digt, og Karl bliver Marat, Danton, den unge Schiller ...

De andre store Oprørere, der tabte Taalmodigheden som han.

VIII

Herskeren blandt Oprørerne.

Thi Josef Kainz er paa Scenen Fører og Herre.

Han er lille, spinkel, med en Zigeuners Ansigt, med en Brystsygs Stemme, sær at skue. Alle de andre er skulderbrede, højtbygte, Stadsfolk at se til, har store Røster - ligemeget, de er Røverne og Josef Kainz Kaptajn.

344

I den Flok tager man ikke fejl, og overfor denne Karl har Kossinski Ret, naar han søgende Kaptajnen standser med Ordene: Har man set Dig, søger man her ikke længer. Thi denne Uansélighed har Geniets hem-, melige Adel; hans Ord har Vægt som Ord af den, der véd, han tør befale; og i Faren ejer han Ro - de store Utaalmodiges Ro.

Thi saaledes er de altid Urolige, af hvis Stof en Kainz er dannet, og hvis Liv er Anspændthed og Sløvhed; der er nervøse som Kvinder; der er Attenaarige af Begær og snarlig mætte i Tilfredsstillelsen; hvis Lidenskab er den næste; hvis Maal er det uopnaaelige: den store Fare gør deres Uro rolig.

"Liv eller Død" mætter endelig deres Utaalmodighed. I de store Begivenheder hviler deres Sjæle. Hvor Skæbnen fuldbyrdes, føler de sig hjemme. Der er endelig deres Verden og Fædreland.

Hvor var ikke Kainz, der skreg af Narciss' Kedsomhed, rolig under Røvernes Mytteri; hvor stille han, der raste mod Lorenzo, da han fuldbyrder Dommen over sig og Louise; hvor dæmpet myndig den altid opfarende var, da han ved Hungertaarnet slaar Hermann hans Klinge af Hænderne; hvor stilfærdig den store Morder Karl gik den sidste Vej - til Døden.

Kainz giver overhovedet aldrig Døds-scener.

Han dør hastigt, uden Skrig og Suk.

Thi hvad var vel Livet denne Ferdinand værd, der saá sin Fader som en Skurk, sit Navn som en Vanære, sit Samfund som de triumferende Misgerninger. Hvad Livet Mortimer værd, hvis Eksistens var et Forsæt, han forfejlede? Hvad Livet Karl værd eller hvad en Romeo, naar Julie ligger paa Baare?

Man kan dø roligt den Dag, Skæbnen vil.

Alligevel er det Optrin, som i Tyskland har skaffet Josef Kainz hans maaske største Triumf, blevet just en Scene, hvor han fremstiller Dødsangsten.

Optrinnet forekommer i Kleist's "Friedrich af Homburg«.

345

Optrinnet er dette.

Friedrich har faaet Vished: imorgen skal han dø.

Og sanseløs, uden Tanke, forvildet, styrter han bort af sit Fængsel, over Slotsgaarden - der ser han sit Skafot - til sin Tante Fyrstinden, for at bede, for at tigge, for at trygle om Naade - om Livet.

Han vil opgive alt: Kærlighed og Ære. Thi hvad er vel Kærlighed og Ære mod Livet? Han vil leve i Vanry og Skændsel. At leve med Skændsel er dog at leve. Han vil flygte til den yderste Kyst, han vil bo i den bestandige Nat. At leve nok saa fjernt er dog at være.

Saaledes trygler Helten hos Kleist.

Og Kainz spillede i disse Ord, under denne Rædsel, hvor han, uden Sans, væltede sig for Fyrstindens Fødder, hvor han opgav den Elskede uden en Tanke, hvor han hobede Skændsel paa Skændsel uden blot at vide det - han spillede hele Livets Angst for Døden, den Talendes for det, som er evig stumt, dens Angst, der kan gaa, der kan røre sin Arm, sin Fod, sin Finger, for det evigt Ubevægelige; det rullende Blods Angst for det koldt Stivnede, Tankens Angst for det Ubegrebne - - hele Dødsrædslen, saadan, som den kun kan vokse sig stor i en Pessimists Sjæl, hvor Døden er Mørket, Tilintetgørelsen, Intet, den hele Forsvinden.

Dette var "Spil", som vilde have rystet en Turgénjew til Roden af hans Sjæl.

Men ellers møder Kainz' Helte, som sagt, oftest Skæbnens Dag med Ro og uden Suk.

Skæbnens, der helst slaar Kærligheden Følge.

Saaledes gaar det, fordi: overalt i Livet kan vi lyve vor Anspændthed til Kraft - kun i Kærligheden ikke. Elskoven griber fast om vor Sjæls hemmelige Svaghed. Den lægger os for Fode uimodstaaeligt og helt. Og som Lynet rammer den, saa hastigt.

346

Der er i Hero og Leander en Scene, hvor Leander og hans Ven venter i Tempelgaarden, mens Præstinderne gaar dem i Optog forbi. Iblandt dem er Hero. Hun kommer Leander nær, deres Øjne mødes, hun er gleden forbi

Men Kainz' Leander er langsomt, ganske langsomt sunken i Knæ, i Støvet, som den, der, ramt til Døden, segner tyst. Dette ene Knæfald siger, at denne Yngling gik hans Skæbne forbi. Her er Oprør ude. Denne Rebel har strakt Vaaben. Den Utaalmodiges Daad er blevet: at gennemskære Verdenshavet og naa hende.

For et Blik sank han hen - vaabenløs og stum.

Denne tavse Segnen for det Overvældende gentages ofte af Kainz, der "varierer" saa lidet og dog altid synes os ny, fordi han er altid ægte: I Pompadours Skød ligger Narciss livløs og uden Mæle; uden Ord glider Carlos ubevægelig ned for Dronningens Fod.

Det er den Kærlighedens Segnen, om hvilken Sappho sang: Blodet tager den af vore Aarer og Kraften af de skælvende Knæ.

Kainz, hvis Væsen er Oprør og Trods, bøjer sig uden Modstand for Kærligheden - den Uafvendelige.

Og Elskoven blotter uden Barmhjertighed, at al hans Styrke kun var anspændt Svaghed. I Elskov er hans Helte Børn, hans Fyrster Pager, hans Romeo en Dreng.

Hans Kærtegn er Barnets, hans Stemme, hans Blik. Hans Lyst er Drengens, hans Tilbedelse og hans Lidenskab.

Karl kan være Røvernes Kaptajn, Leander kan naa igennem Havet, Friedrich kan vinde Slag - i Elskov er deres Styrke kun den myge Svaghed.

Og denne Kærlighed, der gør en Dreng af Manden, bliver for Kainz skæbnesvangert alt. Husk Romeos Storm: ned slaar han Verden og Love og Slægt, Fornuft og sund Sans, thi Elskov er alt, og Elskov er Julie. Husk Carlos med Dronningens Brev: Lad Alba tage Belgien, Holland, Riget selv. Af Ven er Infanten Fjende, af Fjende Ven - han har jo Dronningens Brev.

347

Der er ingen Himmel uden det. Han har ingen Jord. Hans Verden er Dronningens Brev.

For Kainz' Carlos er Elskov alt og ét.

Det nytter ikke Carlos, at han er Eboli nær, Prinsessen, som er fager og skøn. Han véd og fornemmer og ser ikke hende, ikke nogen af de Piger i Madrid. Han véd kun ét: sin Elskede, Dronningen, sit Fordærv.

Fordærv - thi Kærligheden (Turgénjew mente det samme) er en Sygdom, Feber og Fortærelse. Dens Smerte er Mord, Raseri er dens Nydelse. Den er Ilden, der hærger Verden, og Sjælene udbrændes af dens Sol. Som den stille Glød gør den sit Værk, naar den dæmpes; naar Flammen slaar ud, er den den bratte Rasen. Den skaber Krampagtighed af vor Svaghed og Sygdom af vor Anspændthed: thi vi ejer ikke Sjælekraften til at bære den.

Saaledes er denne Kærlighed, og Mortimer var dens Billede.

Hvem husker ikke endnu Bifaldsstormene, der bruste ud over dette Geni i Luer - Kainz' Mortimer foran Dronningen. Der stod en Sjæl i Brand, og et Menneskes Marv udbrændtes i Brynde.

Her var Elskov blevet Vanvid og Vanvid blevet skønt

Hasten syntes skøn og disse magtløse Hænder; Attraaen skøn, der stamper mod det umulige; og Truslerne og Blikkene og de barnebedende Ord, de syntes skønne - thi han var Tidens Søn, vor Samtidige, en Rasende, der vilde voldtage det Uopnaaelige ...

Livets Højeste er altsaa en Sygdom. En Sygdom er altsaa det Eneste, som er selve Aandedrættet værd.

Lidenskaben slog ned over denne Mortimer som en Grib, og som et Aadsel vil han snart ligge udsuget paa Vejen.

X.

Denne Sygdom, som er Livets Lidelse af Lidelser, er tilmed, ret beset, kun et Drifters Spil, der gør os 348 foragtelige; den er Sansers Kogleri, som gør os dumme og fejge, og den er et Drifts-Herredømme, hvorunder vi bliver løgnagtige og svigefulde, bedrageriske og moralsk hæslige.

Josef Kainz véd det.

Derfor har han indføjjet "Jødinden"s Konge blandt sine Roller.

Man kender Stykket.

Kongen var en Helt i Slaget og sit eget Raads Vismand. Opdraget af Mænd vidste han lidet om Nydelsen; om Pligten vidste han alt.

Saa mødte han "Jødinden" paa sin Vej. Og han blev "fanget". Han elsker hende.

Men Kongens Elskov er ingen Rasen, eller den er i alle Fald en Rasen, som han selv spotter og hidser med Haan.

Han kender Driftlegens Intethed. Han giver alligevel efter for den - det er sandt - men han hævner sig idetmindste, mens han underkaster sig; han ser ironisk paa sin egen Nedværdigelse, og han krænger selvironisk sig selv midt under Lidenskaben.

Ironiens Bitterhed jog i et pludseligt Tonefald som et isnende Pust hen gennem den Kainz'ske Diktion. Denne Konge drillede spottende den Elskov, der lagde ham øde.

Der var én Scene i Stykket, som virkede uforligneligt. Det var som ofte før hos Josef Kainz et Optrin, hvor han virkede uden Ord.

Jødinden hvilte under sin Tronhimmel. Kongen sad lange Stunder tavs paa en Bænk helt henne paa den anden Side af Scenen. Han havde ikke et Ord at sige - men Øjnene tog han ikke fra hende. Og alt: hans Blik, hans Stilling paa Bænken, hans akcentuerede Ubevægelighed - en nonchalant og uforskammet Ubevægelighed - fortalte om samme kolde Forbavselse:

Er det dette "Væsen", er det denne "Figur", som gør Dig gal? Er det hende, der beskæmmer din Trone 349 og skænder din Seng - er det hende derhenne, som leger Hunkat mellem to Puder?

Alt det laa i hans Blik og hans Stilling.

Pludselig rejser han sig saa, greben af Drift, og han iler over Scenen - og han springer op paa Lejet, som vilde han øve Vold imod hende - - - mens han umærkeligt trak paa Skuldrene.

Et saadant eneste Træk virker uforglemmeligt.

XI.

Mod Mennesker, der er hans Fjender eller er ham ligegyldige, finder Kainz paa Scenen ganske hensynsløse Tonefald, der isnende blotter, hvor interesseløse han finder dem og deres Færd. Hvor ganske fjernt de staar ham, de Folk, saa de slet ikke rører ham eller hans Liv.

Hans Kulde er brutal. Hans Foragt er Foragt for Kræ. Hans Ord til Hofmarchallen sætter Personen ned blandt Dyr, og hans fuldkomne Aandsfraværelse gør Eboli til en Ting. Alene hans Blik deklasserer Alba til et

"Væsen", et noget, der nu en Gang lever, der aander, der maaske faar Hær at føre, men som aldrig kom i Slægt med Infanten, en Kongesøn ... et Geni.

Saa uopdragen er man mod Mennesker, man foragter saa dybt.

Men dog føler Karl Moor og Ferdinand ofte Medlidenhed: Thi de véd, at Verden er det store Fælles. Ferdinand har Medfølelse med Lady Milford; Karl har Venskab for Kossinski, der har lidt og skal lide som han.

Josef Kainz' sidste Følelse bliver Medfølelse med dem, der ligesom han selv, skal leve det elendige Liv.

TREDJE BILLEDE.

To Gange har Hamlet, den største blandt Mennesker, levet som et Menneske for Samtidens Øjne: da 350 Sarah Bernhardt blev Mand, og da Josef Kainz, paa Højden af sin Kunst, endelig, endelig naaede frem til den Skikkelse, der helt kunde omhylle ham og helt aabenbare ham.

Alt det andet, hvad Hamlet skulde nævnes, blev kun Spil og Stykværk. Som man møjsomt broderer et tomt Klæde, saadan syede de Snese Aktører af Forsken og al Slags Pønsken og af de mange Kunstgreb en kludeflikket Hamletskappe og kastede den om en Skygge.

Nej, kun to Gange saá vi Prinsen af Danmark som én Hjerne og ét Hjerte, med Øjne, som var dette ene Hjertes Spejl, og med en Tunge, der bar den ene Hjernes Bud; og alle Modsigelser og al den Aandens Splid og alt, hvad uforsonligt synes, var gledet sammen og forsonet og forenet i det altrummende og uudgrundelige Kar, som hedder en menneskelig Sjæl; og den ene var skabt: Hamlet, Prinsen af Danmark.

Men saa rig og rent ud udtømmelig er dette Shakespeareske Menneske, at disse to Hamletskikkelser, vi saá, de var, skønt rundne af samme Kilde og nærede som Tvillinger ved samme Bryst, som Nattens dunkleste Mørke mod Middagstimens det klare Lys.

Begge, baade Sarah Bernhardt og Josef Kainz, gav os Geniets Billede. Men Sarah Bernhardt havde krænget Geniets Purpur. Og i Lyset af den frygtelige Fakkell, hun svang mod Kongens Ansigt, saá vi ind i Dybderne af Hamlets egen Sjæl, det lidende Genis øglefyldte Kløfter. Idet hun malede os Neurastenikeren Hamlet, viste hun os - og kun selve hendes Geni tvang vore Tanker og vort Øje til at blive der, hvor de ofte vilde vende sig bort - Geniets Liv som Vejen frem paa den oprette Knivsbrod, der er Skillelinjen mellem Evnens Fuldkommenhed og Evnens platte Forvirring. Det Vanvid, Hamlet spillede, var endnu en Leg, gennemstraalt af hans Aands Klarhed, men hans grublende Visdom ræddede os saa brat, som kunde den, om et Nu, briste i al Forstands Forfald. Sarah Bernhardts Hamlet viste os Geniets Forgiftning, Med et 351 sidste Tag om vort Haandled førte hun os ind til de Geniets Nattestunder, da de største betaler for deres Storhed, og Shylocks Rente var, lignet med disse yderste Kvaler, dog barmhjertig.

Som et Barn af den gøglende og usikre Maane staar denne Hamlet ved Siden af Josef Kainz, der er Dagens lyseste Søn.

Thi, medens Josef Kainz som Dannerprinsen fører os gennem hele Geniets Liv, virker Geniets Styrke som et Solvæld, der gør et Skuespil om Skyld og Rædsel lyst som Middagsstunden paa en Solhvervsdag.

Paa sin egen Livsdags Højde lever Josef Kainz, som Hamlet, for vore Øjne Geniets Historie. Baaret af sin egen Styrke, endnu ung i en uforgængelig Ungdom, staar han, omstraalt af Ryet - en Sejrherr efter at Kampen er endt, den hele Kamp med hans egen Kunst. Han førte den fra sin Ungdom. Han førte den mod Traditionen, der klemte som en Brynje om hans eget Hjertes frie Slag. Han førte den mod Versene, til de blev som syngende Fugle, der fløj fra hans eget Hjertes Rede over hans Tænders Gærde. Han førte den - og som en Nævekamp - mod selve disse fremmede og forbandede Digteres fremmede Følelser, til han betvang dem og lod dem flamme os i Møde som Flammerne ved Essen, hvor han hvidglødede sin egen Smertes Sværd. Han kæmpede med disse fremmede og saagar fortidige Digtere, indtil han fik dem givet sit eget og disse Dages Hjerte, og vore Følelser talte paa deres halsstarrige og stive Tunger. Han kæmpede og blev Sejrherr og kæmpede videre endnu.

Han havde ført Klassikerne frem til vor Følelserverden ved at lade dem gennemstrømme af sin Følelse. Men da dette var fuldbragt, gik den utæmmeligt stridslystne videre, og han nærmede, som den Vovehals han er, Klassikernes Verden til selve vore Livsformer. Denne sælsomme Realist, hvis Digtere hedder Friedrich Schiller, Heinrich von Kleist. Grillparzer og William Shakespeare, stræbte, efter at have skabt den indre 352 Samhørighed mellem sig, os og Digterværket, ogsaa efter at naa en rent ydre Virkelighed, som kunde forøge

Følelsen af Samhøren: under hans Hænder blev selve "Hamlet" et - møbleret Skuespil. Denne Prins af Danmark færdes mellem Borde og Stole og Løjebænke, paa hvilke han sidder, ligger, hviler - mellem Stole, Løjebænke, Borde færdes Hamlet som en almindelig Dødelig eller som en af os. Og Virkningen er forbløffende. Hamlet træder pludselig ud af Sagnet, frem af den det ubestemtes sære og slørede Verden, hvor vi før saa ofte greb efter ham og fangede kun hans Sørgekappes Flig. Han bliver et Menneske, større end vi, men som dog lever under et Tag som vi, bag en Rødstensmur som vi. Han faar Jorden under sine Fødder, den Jord, som bærer ogsaa os. Og dette besynderlige og stærke Virkelighedspræg blev i Berlins "Neues Schauspielhaus" for en Dansk, ved en aparte og sær Tilfældighed, forbavsende øget. Den, som Theatrets Dekorationsplaner skyldtes, er en Dansk. Det er den unge og højst talentrige Svend Gade. Og da hans Ungdom skulde give sig i Lag med et Værk, som saa tit har skræmmet Forskere og de forfarneste, greb han til som den Dansker, han er: Han førte, med et Instinkt, som kun de betydelige ejer, Shakespeares Hamlet hjem til Frederik den Andens Danmark og genskabte en Rantzaus Sale. Og dette Dekorationens Greb ind i en historisk Virkelighed passede den Kainz'ske Hamlet, som selve Fægtehandsken passer den smidige og levende Haand.

I disse Sale, som bliver Stuer, gaar Hamlet om med et Væsen som vort. Han taler med Hr. Polonius med sine Hænder begravede i sine Renaissance-Hosers Lommer. Han slentrer over sit Stuegulv med Hænderne paa sin Ryg, og han tager, tankeløs, Sæde oppe paa et Bord, hvorfra han taler til Hr. Rosenkrands og til Hr. Gyldenstjerne. Og dér, hvor han hjerteskerende hulker, dækker han sit taareoverstrømmede Ansigt med et hvidt Lommetørklæde. Denne Hamlet har et Dagligliv 353 som vi. Og han følger, som vi, dets Vaner, medens alle Skæbner fuldbyrdes.

Og - underfulde Mesterskab - uden at nogen Stil brydes, skænker de almindelige Dødeliges gemene Livsformer Kainz' Hamlet selve Livsmangfoldigheden af Virkninger. Selve de Møbler, som omgiver denne højst menneskelige Hamlet - og som han benytter - fører ham til Tider lige ind i Armene paa det psykologisk selvfølgelige, som alle vi andre forgæves og forgæves har søgt, og hvorover han synes saa godt som ubevidst at snuble. Denne Løjebænk der - den staar, mellem Borde og Stole, i mange Akter. Men der kommer et Nu, hvor den træder i Funktion:

Da Hamlet kommer ind i Stuen, fortsættende kun sin Tankegang, tænkende videre hvad han tænkte, mens han vandrede gennem de andre Stuer - da Hamlet fortsætter sin Tanke med dette "Være eller ikke være", som i Aarhundreder tusinde Aktører har forsøgt at gøre til deres, da lægger Josef Kainz' Hamlet sig hen paa Løjebænken, og mens han strækker sine Lemmer, der er trætte under Tankernes Byrde, ligger han, med sine Øjne op i Taget og taler til sig selv og spørger sig selv - som vi selv gør det i søvnløse Nætter. Og, medens vore Øjne hviler paa et Billede, vi hjemligt genkender, aabner vore Tanker sig for en ny Tilegnelse.

Det er dette, som er den nye Landvinding.

Den nye "Stil", som her har bemægtiget sig vore ydre Livsformer, gør os fortrolige med selve den Menneskesjæl, hvis Skæbne vi følger. Vi tror os stillede paa lige Fod med Dronning Gertruds Søn, og Medmennesker gennemlever et Medmenneskes Gennemlevelser.

Selve Formen gør os til Medievende, mens Geniets Liv udfoldes, levende, for vore Øjne.

Og undrende ser vi, at her er ingen Gaader mer. Det er dagklart alt, fordi alt er - levet.

Denne Hamlet lever som Geniet han er. Som den stærke lever han - saa sandt og vist, som mangfoldigst af alle; rigest og udtømmelig; umulig at knække, 354 uovervindelig til Døden; stærk og stærkest er Geniet og Geniet alene.

Fra Hamlets Styrke rinder Lyset.

Thi stærk som Aandens Kæmper er han.

Kun en Gang virkelig bøjet og forfærdet.

Josef Kainz udsletter Genfærdsscenerne af dette Skuespil. Hvad der for Sarah Bernhardt var Hallucinationens Rædsel, passer lidet denne Hamlets klare Aand. Josef Kainz havde aldrig synderlig Frygt for Spøgelser. Med Klingen i Haand vilde han allerede i sin Ungdom prøve deres Blod og Væv. Hans Hamlet ræddes føje paa Kronborgs Vold, og vi - ræddes saa lidt som han, saa længe Genfærdet ses.

Men da det er forsvundet, synker Hamlet sammen.

Han har forstaaet, begrebet, set det og véd det og maalt det: at Livsfordringen er over ham. At af ham kræves Daaden. Gerningen - Værket, det uhyre Værk.

Og han kan ikke unddrage sig.

Da løfter sig, som den knustes Rædselsskrig, Raabet fra hans Læber og de fortvivlede Hænder fatter om hans Hoved, der vil sprænges:

"Jeg har svoret det" - -

Svoret har han og kan aldrig komme bort.

Just i denne vaandefulde Angst og Pine, i denne Rædsel foran Værkets Fordring, knuges Geniet foran Værket, der skal fuldbyrdes, Geniet værdigt. Under Kravet og Ansvar, under Fordringen, som er evig fornyet og maa evigt opfyldes indtil Graven - styrter den stærke ... indtil han har taget Kravet op.

Da genfinder han sin Styrke og sig selv.

Og uforfærdet gaar han til Værket - til Hævnens Værk.

Uforfærdet er denne Hamlets Sjæl.

Han er en Grubler, det er sandt, men hans Aand løfter ham sejrrikt op over hans eget Grubleri frem mod Handlingens Virkelighed, der er krævet af ham - frem mod Hævnen. Denne Hamlet, hvis dybeste 355 Væsen (som ethvert Genis) er Aktivitet, opsætter ikke, fordi han er ubeslutsom. Men fordi han (som ethvert Geni) vil det fuldkomne - ogsaa den fuldkomne Hævn: Hævnen er nu én Gang bleven hans Gerning, og den skal være uhyre og uendelig som hans Aand. Var det en Hævn at dræbe Kongen her, mens han beder, soner sine Synders Gru; dræbe ham her foran selve det hellige Billede, ham, Skurken og ti Gange Skurk; Morder og hundredfold Morder, thi en Konges Morder; og tusind Gange Morder - Brodermorder ...? Var det en Hævn, saa let at fuldføre som den er: se ham, Kainz, hvor han i drengagtig Lyst strækker sin Klinge frem mod den bedende Konges Ryg - saa kort en Vej, kun en Klinges Længde. Saa kort en Vej og et eneste Stød - -

Men nej.

Ikke Frygten for Gerningen, men det utilstrækkelige i denne Gerning holder denne Hamlets Sværd tilbage. Et Mord, det vil han ikke. Det er ham ikke nok. Mer vil han: hævnnes.

Og som en Ildbue slynges over Himlens Hvælv, slynger han sit "Rache" funklende frem over Shakespeares Drama som selve Menneskeviljens uovervindelige Kampskrig.

Men vente med sin Hævn kan han, som de stærke altid kan vente.

Og denne Hamlet, der bærer Sorg for en myrdet Fader, og hvis Moder gik til en Boler i hans Seng - denne Hamlet kan være sorgløs, mens han venter. Saa stærk er han eller saa rig. Han bliver en Dreng og overstadig, naar han spotter Polonius. Med en Aladdins Jubel paa Ispahans Torv spiller han Bold med sin egen Sørgehue, da Kongen brat har forraadt sig. Saa meget Barn er han, thi hos Geniet dør Barnet aldrig.

Endogsaa kaad kan denne Hamlet blive - en uvorn Knægt.

Men oftere er han munter, af den dybe og stille, ligesom fjernt-fødte Munterhed, der gror af store Sjæles 356 hemmelige Fred. I Sindets Bund er den geniale Personlighed bestandig rolig. Hvilede i sin egen Styrke smiler "det store Menneske" midt under Skæbnens Slag - hævet derover.

Godmodig ser han til. Hans Kraft gør ham godmodig. Og desuden: han er jo god. Hans Hjerte ejer et Dyb af Godhed. Se ham: blot Horatio er i Stuen, alt hans Væsen bliver Mildhed og Glæde. Hans Hengivenhed er en Ømhed, som længes efter at give og at tro. At give er det ikke selve Geniets Væsen? at turde tro er det ikke dets sidste Drøm? At eje Venner, mellem hvilke man, midt i den onde Verden, tør være helt god og helt sand - hvor føler man ikke, at Hamlet, naar han er sammen med Horatio, længes derefter. Og selv under det første Møde med Rosenkrands og Gyldenstjerne fornemmer man Hamlets Trang til at vise Godhed. Han er venlig mod dem, beredt endog til Venskab.

Det er jo saadan: dette gode og ømme Hjerte trænger til Godhed og Ømhed. Ingen har Stunder saa svage som de altid Stærke. Ingen har Timer, hvor de er saa hjælpeløse som de, der, i Kraft af deres Styrke, altid skal hjælpe. Ingen Haand trængte saaledes til et Haandtryk som den, der bærer Geniets kongelige og blodsugerigske Scepter. Derfra denne rent legemlige Klyngen sig til Horatio - med Hovedet paa hans Skulder, Hænderne om hans Hals, Hjertet ind mod hans Hjerte. Hele Hamlets trætte Hjemløshed i Verden løser sig ud i denne korte Hvilen ved Vennens Bryst. Et Øjeblik kun af Væren hjemme, nær en Sjæl beslægtet med hans egen - og atter maa Hamlet vende tilbage til den fremmede Verden og alle dens Skabninger: Osrick, Polonius, Skuespillernes tomme Bande. Men selv mod dem er denne Hamlet mestendels godmodig, og hans Tonefald er ofte godlidende, selv hvor hans Ord spotter.

Kainz' Hamlet følger her, nøje som altid, Geniets Art. Godmodighed er det geniale Menneskes Hjemmedragt. Han bærer den halvt af Medlidenhed og halvt af 357 Magelighed. Hamlet har Medlidenhed med et dumfødt Kryb; med de Svage, thi de var vel som svage baarne fra Moders Liv; med de Løgnagtige

endogsaa, for de véd sagtens kun halvt, at de lyver; med de Sladderagtige, thi hvad kan vel deres Hønehjerner udruge andet end Sladder; med de Vاكلende, thi hvortil skulde vel deres slatne Knæ støtte sig; med dem, der er glemsomme og utaknemmelige, for hvordan skulde vel Erindring leve i Sjæle, hvor intet lever? Han har Medlidenhed endog med de Foragtelige, fordi de vel ikke mægter at være andet end foragtelige.

Derfor er han af Dagligvæsen godmodig. Af Medlidenhed og af Magelighed.

Godmodighed er nem og det nemmeste. Man bør derfor hos den geniale Personlighed ikke anslaa den alt for højt. Geniet synes godmodigt ogsaa for at spare sin egen Kraft. Det er godlidende af Økonomi.

Hvorfor ophidse sig, siden Ophidselse fortærer? Hvorfor stride med disse Skabninger, da dog Strid koster Kraft? Hvorfor fortælle Myrerne, at man kender deres Tues Gange, naar dog hede Ord brænder ens egen Sjæl i Kanten? Lad Krybet krybe som det kan. Hvorfor fare op? Selve det at tale højt røver En Aandedraget.

Forbliv "godmodig".

Forbliv det ogsaa af Beregning.

Lad Geniet skjule sig bag Godlidenhed.

Hvis det ikke skjulte sig og var hyllet ind i denne linde Kaabe, der falder klædeligt fra dets Skuldre til dets Fodsaal, vilde alle se al den hemmelige Grusomhed, der er en forborgen Del af Geniets uendelige Væsen - Grusomheden, der, med tildækket Aasyn, sidder i Geniets Sjæl som selve Godhedens Tvilling.

Af Geniets Hjemløshed er denne Grusomhed født, og den er Frugten af Nervernes evige Pine.

Den geniale Personlighed er hjemløs i Samfundet og paa Jorden, som den er det, der maa leve alle sine Livsdage mellem Fremmede. Menneskene er ham fremmede, 358 alle de, som er enten Stræbere eller Borgere. Deres Tanker er ham fremmede og deres Ord, naar de taler. Deres Væsen og alt, hvad det udtrykker; deres Maal, han begriber dem ikke; deres Veje, han véd ikke at vandre dem; deres Hjerter og deres Sanser, deres Meninger, deres Begreber og deres Haab, deres Drømme, hvis de da drømmer; deres Domme, deres Fornuft, som kun er Fornuftighed, hvis den er det; deres Blods Løb; deres Smertes Grænser, deres Klages Lyd, deres Glædes Mon, deres Latter - - det er ham fremmed, ti Gange fremmed; og selv deres Taarer har ikke samme Salt som hans Øjnes Taarer.

Han har ikke samme Sjæl og ikke samme Øren, thi hvad han hører, hører ikke de; ikke samme Øjne, thi hans Pupiller fæstes ikke ved, hvad de ser. Han har ikke samme Hænder, for, hvor hans Haand er udstrakt, er deres knyttet. Ikke samme Røst og ikke det samme Sprog.

Hjemløs gaar han og har ikke noget Tag ...

Men han har Genboer, Naboer, Husboer: Fremmed er han omgivet af Fremmede. Det er dette, som bliver hans Nervers Pinsel. Selv forstaar han ikke og forbliver uforstaaet. Hvert hans Begreb løber Panden mod de andres Begrebers Mur. Stukket og atter stunget bliver alt hans Væsen kun et aabent Saar og en Vunde, som aldrig faar Fred.

Indtil han, den ene blandt alle, pludselig føler sig som - bliver den ene mod alle.

Den ene, som vil "give igen", øve Hævn, tage Hævnen til dens sidste Draabe.

Thi hvis her skulde hævnes, blev ingen Grusomhed for grusom.

Saaledes har Hævnløst født Geniets dulgte Grumhed, der er uden Barmhertighed og altid lever inderst i dets Sjæl. Hans Godhed indhyller ham, men i dens Kappes Ærme gemmes Dolken. Og pludseligt blinker Staalet, i et Ord, et Tonefald, et Blik, der saarer "de andre" til Døden med et giftigt Rids ...

359

Josef Kainz' Hamlet ejer denne Grumhed i Sindet. Han aabenbarer den ved en Tone, i et Øjekast, som faar os til at skælve, som var det os, han tugtede ved en saa umaadelig Foragt.

Thi Foragt er hans meste Hævn.

Men har vi set Hævnen Staal, forsvinder det atter, skjult i hans Kappes Fold, og Prins Hamlet er igen den Godlidende. Og med et overbærende Smil gaar han videre og, trods alt, tror han halvt alle, fordi han helt troer én: Ofelia, Polonius' Datter.

Ofelia, som han elsker.

Eller - elsker han hende mon?

Det er ikke Hamlets Monologer, hans Ord om Liv og Død; det er ikke hans Forhold til Dronningen, hans Moder, ikke hans Forhold til en Stedfader, som myrdede hans Fader - det er ikke noget af alt det, som er en Hamletfremstillings Maalestok. Hans Forhold til Ofelia er Maalet. Her skal han vejes.

For hvert Menneske er hans Forhold til Elskoven Skæbnen. Her vinder han eller falder. Men det er ogsaa Brystmaalet. Her aabenbares Styrke og Svaghed.

Men just i Elskoven, som er det Sidste og det Eneste, øver Livet, der vil Betaling for alt, ofte sin Hævn mod Geniet, saa fra dette Eneste og Sidste er Geniet, der mægtede alt, magtløst lukket ude. Saadan som Josef Kainz' Hamlet er. Det aabenbares i Samtalen med Ofelia, i Sammenstødet med Ofelia. For Kainz' Hamlet er dette Sammenstød Begivenheden og - Faldet.

"- Jeg elskede Jer engang - -

"- Sandelig, min Prins, I bragte mig til at tro det."

"- I skulde ikke have troet mig - - - Jeg elskede Jer ikke ..."

"Jeg elskede Jer engang - jeg elskede Jer ikke ..."

Og hvorfor? Hamlet véd det? Følelser kan ikke indpodes saaledes i Hamlets gamle Stamme, at "de ikke beholder en Smag af Stammen".

Det er al Forklaringen i denne Hamlets Mund, og 360 dermed er alt forklaret: Thi Hamlets Slægt og Stamme, det er Geniernes Slægt, den benaadede og den forbandede.

"Jeg elskede Jer engang - jeg elskede Jer ikke."

For han var af Geniernes Stamme og - mægtede det ikke.

Hans Magtløshed bunder dybt i Geniet selv.

Hengivelsen uden Tanke og som helt er Selvglemsel er Elskovens Fuldkommelse. Men det altid bevidste Geni naa'r den ikke. Det kæntrer paa Bevidsthedens Revle og naa'r ikke den Hengivelses Kyst, som det skimter. Og Geniet véd dog, at Kysten er.

- Jeg elskede Jer - jeg elskede Jer ikke.

Kun denne Gang var det fjerne Land et bristende Syn, thi selve Kysten er ...

Og atter haaber han og stævner frem, og igen kæntrer han.

Og som Geniet han er, en evig Undersøger af sig selv, grubler og grunder og pønser han over Aarsagerne til sit Forlis; og mens han undersøger, optrevler han sig selv, og han fordobler og tredobler og tidobler sin Bevidsthed om sig selv - og kommer Hengivelsens Lykke altid fjernere; mens hans Længsel, der aldrig dør, driver ham ud paany og altid paany mod det Land, som altid flygter - -

Aa, Ofelia var ikke den første, hvorefter denne Hamlet tørstig greb.

Saadan græder man ikke, saa fortvivlet, saa sygt og saa tungt græder man ikke ved sin Lykkes første Forlis.

Saadan hulker kun den, som har maattet græde saa ofte. Saadan græder ogsaa kun den, som græder over sig selv.

"Jeg elskede Jer engang - Jeg elskede Jer ikke."

"Gaa i Kloster - hvorfor vil Du føde Syndere til Verden?"

Syndere som jeg ...

Og i en frysende Smerte, der gennemsitrer alt hans Væsen, knuger og bøjer ham, saa han kan ikke staa, 361 men sætter sig, pint og træt - anklager Hamlet sig selv for al sit Livs Synd, aa, som var det hans Synders Skyld, at han her var magtløs.

"Ich bin sehr stolz, rachsüchtig, ehrgeizig; ich habe mehr Vergehungen auf dem Rücken, als ich Gedanken habe sie zu hegen, Einbildungskraft ihnen Gestalt zu geben, oder Zeit sie ausführen. Wozu sollen solche Gesellen wie ich zwischen Himmel und Erde herumkriechen? Wir sind ausgemachte Schurken, alle:

trau keinem von uns! Geh deines Wegs zum Kloster!"

"Hvorfor og hvortil skal saadanne Skabninger som jeg krybe rundt mellem Himmel og Jord."

Ordene lød som et sidste Skrig, der vilde flænge Himlens Ubarmhertighed. De kaldte, i Elende, ham til Rette, som over alle Verdener skabte alle Verdener til Elende.

Hvorfor skal vi krybe rundt mellem Jord og Himmel, siden det eneste dog er os nægtet?

Siden jeg ikke mægtede det, siden jeg ikke elskede Ofelia.

Hamlet har ikke kunnet elske Polonius' Datter. Men han har dog troet hende. Hende og vel hende alene.

Saa ser han Polonius og Forræderiet.

Da Hamlet havde set hendes Fader, gik han frem gennem Stuen, og han tog Ofelias Hoved i sine to Hænder og førte det tilbage og saá hendes Ansigt, ind i hendes Ansigt - længe. Og slap hendes Hoved og vidste alt og troede Ingen mer i Verden. Og da han atter talte, var hans Vanvid ikke Forstillelse. Smerten og Slaget forvirrede virkelig hans Sans og hans Vid, saa Vanviddets Ord sprang frem af hans flængede Hjerter, og hans Tanker, splintrede, tumlede rundt i en pludselig Nat...

Dog, i det sidste Nu, før han vil gaa, sejrer hans Medlidenhed over hans forvildede Kval: hun var vel kun et Middel for de andre.

~Og som tilgivende, næsten ømt lyder hans sidste Ord, hans sidste: "Gaa i Kloster" - -
362

Ofelia har Hamlet tilgivet. Men mellem ham og Verden er alt forbi.

Nu tilhører Geniet ingen uden sit Værk, Hamlet intet og ingen undtagen sin Hævn.

Verden og Mennesker og Livet, han har maalt dem til Ende. Og han skylder dem intet uden sin Foragt, som er umaalelig.

Han skjulte den før. Nu gyder han den i ætsende Skaaler ud over Mennesker og Liv og over alt, hvad der er skabt. Og fra hans Sjæl, der væmmes, flyver over hans Tunge hans vaandefulde:

"Pfui und Pfui darüber."

Menneskene har han dømt med Geniets Dom, der, naar den endelig æskes, er grum som Leen. Det er ikke at forstaa, hvordan den kunde blive anderledes. Geniet, som har ti Øjne, gennemskuer alt og gætter dem alle. Det ser Dyreansigterne bag Menneskemaskerne. Det kender og følger Drifternes nøgne Nævekamp bag Følelsernes tarvelige Mummespil. Det véd, at Tankerne lyver, og at de Tanker, som blev Ord, kun dobbelt lyver. Det har gennemstirret Handlingerne, som vil synes forsvarlige, og set Bevæggrundene, som er uhyrlige og uforsvarlige. Et Væv af halv Sandhed, som er helt Løgn. Menneskene - en Pøbel, som, paa Jagt efter intet, tillader sig alt. Følelserne saa løgnagtige som en Skuespillers Taarer. Lovene de Mægtigeres takkede Spyd. En Svaghed, der bliver lumpen, og en btyrke, som er forbryderisk. Saakaldte Sjæle - Kælderhuller fulde af Yngel og Øgler - -

Hamlet véd det. Han har set det med ti Øjne. Og han har dømt:

"Phui und Phui darüber."

Hans sidste Energi udlader sig i hans sidste Væmmelse.

Hvert hans Ord gennemtrænges og gennemstinges af hans Foragt. Hvert et Tonefald og hvert et Blik er Afsky, der træder under Fod. Hans Foragten bliver Haan 363 og, af Fortvivlelse, bliver hans Haan Munterhed, saa vi ler højt, mens vi havde Lyst til at græde:

"Pfui und Pfui darüber."

Og denne Verden, som lyver, lyver paa Randen af sin egen Grav. Og Kinderne, som er sminkede, raadner grønt bag deres egen Sminke.

"Dette var Yorrick."

"Men sig mig ét, Horatio, sig mig det..."

"Ja, min Prins" ...

"Tror Du, at Alexander den Store i Jorden saá ligesaadan ud?"

"Ligesaadan?"

"Og stank ligesaadan - - - -"

"Pfui - pfui darüber."

De største, hvad blev der af dem i en Forgængelighed, hvor alt forgaar? Af Cæsar saa meget Støv, at man kan stoppe et Spundshul.

Og af Verden, hvad bliver der af den? hvad bliver den til?

Denne Hamlet véd det.

Med en tørt fortvivlet Spot knaser Kainz' Hamlet, i Ordene til Rosenkrands og Gyldenstjerne, selve Universet, Luft og Stjerner, Verdner og Kloder og Jorden - i sine to Hænder presser han det til det "Støv", de er.

I denne tørre Spot, som gør Verdner til Sand, som kan rummes i to hule Hænder, fandt Geniet sit sidste Udtryk for den evige Forgængeligheds Smerte ...

Hvad er Livet, hvad Menneskene, hvad Verdnerne?

Ikke de Taarer værd, som synes at fryse paa Hamlets Kinder.

Da sker det, at hans Foragt slaar om i en Ligegyldighed, som er endnu mere grim end hans Foragt.

Da man har spurgt Hamlet, hvor Polonius er, og da han saa svarer, at hvis man venter med at søge ham, vil man lugte ham, og føjer til, at Polonius vil vente, til I kommer - da taler denne Hamlet saa ligegyldigt, 364 som sagde han: "Nu sner det" - og ser distrahit ud af sit Vindu ...

Hans Afsky er stivnet til en forfærdende "Ligegladhed".

Men fra de andre vender han sig til sig selv, og da strømmer hans Taarer, ikke af Medlidenhed med sig selv, men af en ny Forfærdelse.

Thi dette er hans yderste Prøvelse, at han faar Vished for, at han - - - er som de andre, just som de andre eller endnu, endnu grimmere at se.

I disse Selvanklager, der stiger som Flamme og hærger Selvillusionen som den tærende Ild, skuer Geniet sig selv - og møder Medusa, den sidste Sandhed.

Nu ser han ogsaa det: at de første er hundredefold de ringeste. At de stærkeste er de svageste. At de, som vilde synde mindst, de bliver Synderes Syndere ...

Denne Hamlet har set det, for han har set sit eget Jeg. Og var han ikke falden for Laertes' Klinge, var han vel styrtet for sit eget Sværd.

Nu dør han - er Himlen dog naadig? - efter at have fuldbragt sit Værk, som var Hævnen, for en andens Haand.

Men døende slæber denne Hamlet sig op paa Tronen og efter at have bedet, med en Bevægelse af sin Haand, om Horatio vil trykke hans Øjne til, de Øjne, som intet mer skal se - dør Prins Hamlet, oprejst i Tronens Sæde, rankt oprejst i Geniets blodslagne Tronstol, der var hans med Rette indtil Døden. Til dette Sæde blev han født - her vil han dø som Kongen han er.

Saaledes lever og dør Josef Kainz som Hamlet og har omfattet en Shakespeares Verden, medens han skænkede os den hele Sum af sit eget og Geniets Væsen.